

Drie wegen naar kennis:
Instinct, verstand en intuïtie
bij Henri Bergson
Een filosofische verkenning

Patrick Uytterhoeven

Filosofie

6 mei 2026

Overzicht

- 1 Inleiding: Drie vensters op de werkelijkheid
- 2 De evolutie van het leven als achtergrond
- 3 Het Instinct
- 4 Het Verstand (Intellect)
- 5 De Intuïtie
- 6 De onderlinge relatie
- 7 Conclusie
- 8 Bronnen

De centrale vraag van de kennistheorie

Hoe komen wij tot kennis van de wereld?

De westerse traditie: De mens is het *rationele dier* (*animal rationale*).

Het **verstand** is het kenmerkende en hoogste vermogen.

Bergson: Een radicaal ander antwoord.

- Niet één, maar **drie** fundamentele kenvermogens
- Het verstand is *niet* het hoogste vermogen
- Er is een weg voorbij het verstand: de **intuïtie**

De Bergsoniaanse triade

Instinct	Verstand	Intuïtie
<ul style="list-style-type: none"> • Aangeboren • Lichamelijk • Gericht op overleving	<ul style="list-style-type: none"> • Aangeleerd • Conceptueel • Gericht op beheersing	<ul style="list-style-type: none"> • Verworven • Niet-conceptueel • Gericht op de <i>durée</i>

“De intuïtie is het instinct dat zich heeft bevrijd en bewust is geworden van zichzelf.”

De levensimpuls (*élan vital*)

Bergsons visie op evolutie

- **Geen** mechanistisch model (toevallige mutaties + selectie)
- **Geen** finalistisch model (vooraf bepaald doel)
- **Wel:** een creatieve stuwkracht – de *élan vital*

*“De evolutie is geen ontvouwing van een vooraf gegeven plan, noch een reeks toevallige aanpassingen. Zij is een **voortdurende schepping**, een stroom van durée die nieuwe vormen produceert.”*

De vertakking van het leven

Lijn	Soort	Dominant vermogen
Planten	Planten	Slaap, automatisme
Geleedpotigen	Insecten	Instinct (volmaakt)
Gewervelden	Mens	Verstand (flexibel)

*“Het instinct en het verstand zijn **twee oplossingen** voor hetzelfde probleem: hoe te overleven en te handelen in een complexe wereld.”*

Geen waarderingsoordeel

Geen van beide is 'beter'; het zijn **verschillende** strategieën, elk met eigen sterktes en zwaktes.

Kenmerken van het instinct

Wat is instinct?

- **Aangeboren:** Niet aangeleerd
- **Lichamelijk:** Zit in de organen
- **Onmiddellijk:** Geen reflectie
- **Perfect aangepast:** Wonderbaarlijke precisie

Beperkingen

- **Gespecialiseerd:** Werkt alleen in specifieke situaties
- **Rigide:** Geen innovatie, geen variatie
- **Onbewust:** Geen 'kennis van', maar 'zijn'

Voorbeeld: De spin

De spin weet hoe zij een web moet bouwen. Haar weten is lichamelijk, niet intellectueel. Zij kan geen ander web bouwen; haar perfectie is haar beperking.

Instinct als sympathie

*“Het instinct is een sympathie. Het dier 'voelt' zich aangetrokken tot wat het nodig heeft, alsof er een innerlijke band bestaat tussen zijn lichaam en de structuur van zijn omgeving. Deze sympathie is geen kennis in de menselijke zin, maar een **lichamelijke resonantie**.”*

- Instinct = **lichamelijke** sympathie
- De wesp *voelt* waar de rups verlamd moet worden
- De bloem en de bij zijn op elkaar ingespeeld *alsof* ze voor elkaar ontworpen zijn

Kenmerken van het verstand

Wat is verstand?

- **Aanpasbaar:** Flexibel, leert van ervaring
- **Conceptueel:** Werkt met woorden, categorieën
- **Analytisch:** Breekt op in delen
- **Praktisch:** Gericht op handelen

De mens als *homo faber*

- Niet in de eerste plaats *homo sapiens* (denkend dier)
- Maar: *homo faber* (gereedschapsmakend dier)

De twee beperkingen van het verstand

Beperking 1: Verstand en tijd

“Het intellect neemt de werkelijkheid op zoals een filmprojector een beweging vastlegt: als een reeks losse, naast elkaar geplaatste beelden. De beweging zelf, de durée, verdwijnt in dit schema.”

Het verstand **stolt** de tijd.

Beperking 2: Verstand en het levende

- Het verstand behandelt het levende **alsof het dood is**
- Het ziet delen, maar verliest het geheel
- Het ziet oorzaken en gevolgen, maar verliest de *innerlijke* stroom

Wat het verstand wel en niet kan

Wel	Niet
De materie analyseren	De <i>durée</i> ervaren
Gereedschappen maken	Het leven begrijpen
Wetenschappelijke wetten formuleren	De creatieve evolutie verklaren
Ruimtelijke relaties beschrijven	Tijdelijke continuïteiten vatten

De tyrannie van het verstand

Het grootste gevaar is niet het verstand zelf, maar de overtuiging dat **alleen** het verstand toegang geeft tot de waarheid.

Kenmerken van de intuïtie

Wat is intuïtie?

- **Niet-conceptueel:** Geen woorden, categorieën
- **Direct:** Onmiddellijke ervaring
- **Sympathiek:** Van *binnenuit*
- **Temporeel:** Beweegt met de stroom mee

Wat is intuïtie niet?

- Geen “onderbuikgevoel”
- Geen vage ingeving
- Geen mystieke extase (hoewel verwant)

“Intuïtie is een sympathie waardoor men zich naar het binnenste van een object verplaatst om samen te vallen met wat er unieks en onuitsprekelijks in is.”

Intuïtie versus Intellect

Intellect (Verstand)

Analyseert

Kijkt van buitenaf

Stolt beweging in posities

Ziet het dode, herhaalbare

Werkt met heldere ideeën

Leidt tot wetenschap

Intuïtie

Sympathiseert

Plaatst zich van binnenuit

Bewegt *met* de beweging mee

Ziet het levende, unieke

Werkt met vloeiende ervaring

Leidt tot filosofie

Intuïtie en de *durée*

De smeltende suikerklont

*“Wanneer ik een glas suikerwater maak, moet ik wachten. Dat wachten is mijn duur. Het intellect kan dit wachten meten (het duurt 47 seconden). Maar alleen de intuïtie kan het **ervaren**—de overgang van vast naar vloeibaar, de langzame versmelting, de kwaliteit van het wachten.”*

- Het intellect geeft je een **getal**
- De intuïtie geeft je een **ervaring**

Intuïtie en instinct: een verrassende verwantschap

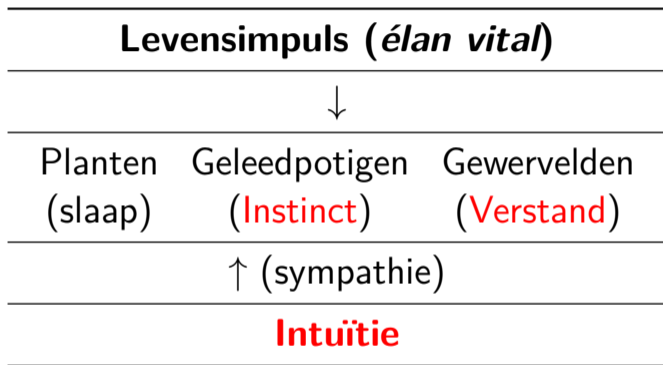
Instinct	Intuïtie
Lichamelijk, onbewust	Geestelijk, bewust
Gericht op overleven	Gericht op kennis
Gebonden aan de soort	Universeel
Rigide, gespecialiseerd	Flexibel, methode
Aangeboren	Vereist training

“Het instinct is de intuïtie die in het lichaam is gevangen. De intuïtie is het instinct dat zich heeft bevrijd en bewust is geworden van zichzelf.”

Systematische vergelijking

Aspect	Instinct	Verstand	Intuïtie
Aard	Lichamelijk	Conceptueel	Geestelijk
Bewustzijn	Onbewust	Bewust	Bewust
Object	Het concrete	De materie	De <i>durée</i>
Methode	Sympathie	Analyse	Sympathie
Perfectie	Volmaakt	Effectief	Zelden volmaakt
Beperking	Rigide	Faalt voor leven	Moeilijk
Voorbeeld	Spin	Ingenieur	Filosoof

De evolutionaire stamboom van het kennen

*“De intuïtie is het vermogen om de **wortel** van deze vertakkingen te ervaren—de durée zelf.”*

Complementariteit, geen rivaliteit

Drie vermogens, drie domeinen

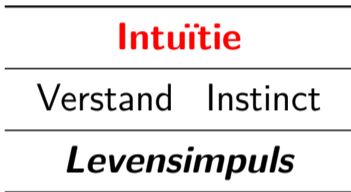
- **Instinct:** Uitstekend voor overleven, voortplanten, directe reactie
- **Verstand:** Uitstekend voor beheersing van materie, wetenschap, technologie
- **Intuïtie:** Uitstekend voor het vatten van de *durée*, het bewustzijn, de tijd

Het probleem

Het probleem ontstaat wanneer het verstand **pretendeert** de intuïtie te kunnen vervangen.

Wetenschap die denkt alles te kunnen verklaren is “wetenschappelijk imperialisme”.

De piramide van het kennen

*“Het instinct en het verstand zijn twee **vertakkingen** van de levensimpuls. De intuïtie is het vermogen om de **wortel** van deze vertakkingen te ervaren—de durée zelf.”*

Bergsons boodschap voor vandaag

Vermogen	Modern equivalent	Bergsons boodschap
Instinct	Lichamelijk weten, intuïtie in dagelijks leven	“Respecteer het lichamelijke weten.”
Verstand	Wetenschap, technologie, planning	“Gebruik het voor de materie. Maar weet haar beperking.”
Intuïtie	Filosofie, kunst, diepe ervaring	“Cultiveer haar. Zij is de weg naar vrijheid.”

*“Leer het verstand te gebruiken voor wat het kan. Leer het instinct te vertrouwen voor wat het weet. Maar bovenal: **ontwikkel de intuïtie.**”*

De Bergsoniaanse oproep

Wij leven in een cultuur die het **verstand** op de troon heeft gezet.

Alles moet meetbaar, optimaliseerbaar, analyseerbaar zijn.

Maar wij verlangen naar de **intuïtie**.

De uitdaging

Naar een directe, niet-conceptuele ervaring
van de tijd, van onszelf, van de stroom van het leven.

Drie wegen naar kennis

Instinct – Verstand – Intuïtie

Bedankt voor uw aandacht!

Vragen? Discussie?

Geraadpleegde bronnen

- Bergson, H. (1907). *L'Évolution créatrice*. F. Alcan.
- Bergson, H. (1934). *La Pensée et le mouvant*. F. Alcan.
- Deleuze, G. (1966). *Le Bergsonisme*. Presses Universitaires de France.
- Kolakowski, L. (1985). *Bergson*. Oxford University Press.
- Mullarkey, J. (1999). *Bergson and Philosophy*. Edinburgh University Press.

Deze presentatie is gebaseerd op de gelijknamige verhandeling.